

5.188

**OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE**
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

A B C D E F G H I J K L Ł M N O P R S T U V W X Y Z

Nr 8220
DOLNOŚLĄSKIE

1. Obiekt

KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW. MARCINA

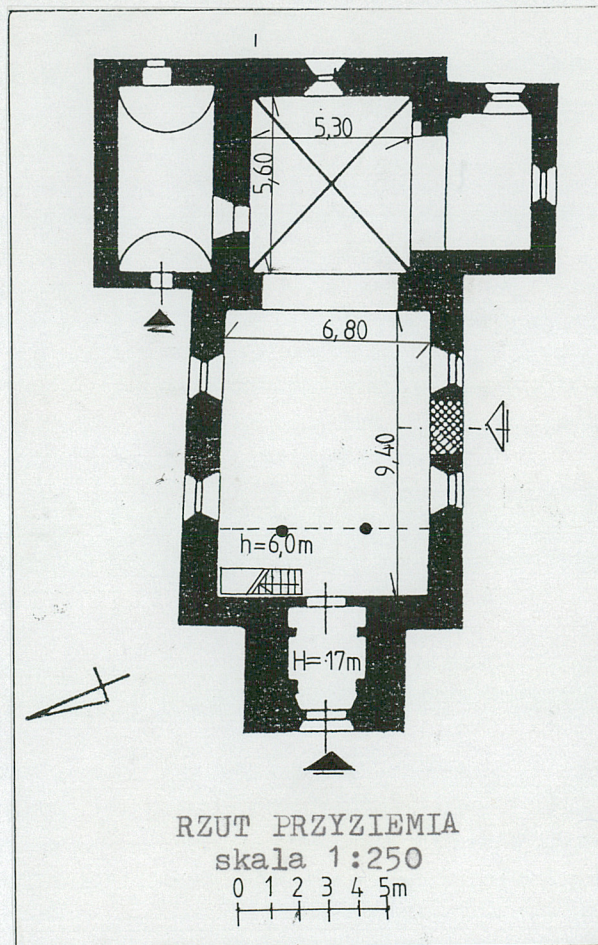
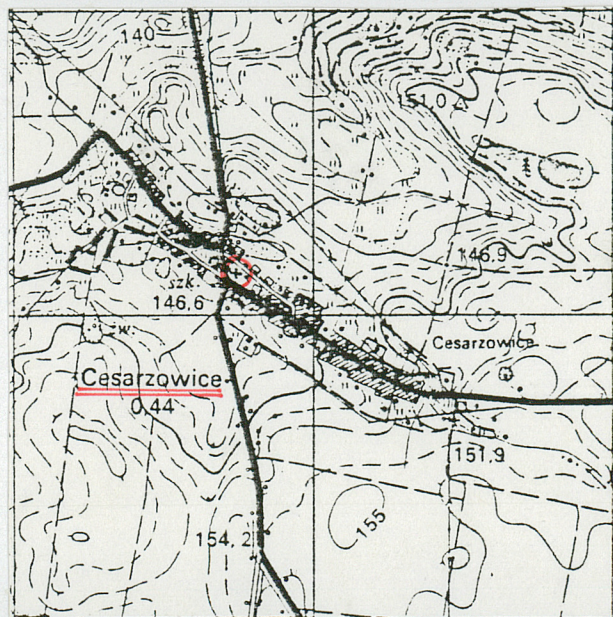
2. Czas powstania

1335 r., rozbudowany
XVI w.

3. Miejscowość

C E S A R Z O W I C E

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

plan orientacyjny 1:25000

4. Adres

55-313 Cesarzowice

nr hipoteczny

Nr działki 197 kw. —

5. Przynależność administracyjna

województwo wrocławskie

gmina Środa Śląska

pow. ŚRODA ŚL.

6. Poprzednie nazwy miejscowości

ZEISERWITZ

7. Przynależność administracyjna przed 1 VI 1975

województwo wrocławskie

powiat średzki

8. Właściciel i jego adres

Kuria Metropolitalna Wrocławska
Wrocław, Pl. Katedralny 12

9. Użytkownik i jego adres

Parafia rzym. - kat. w Kulinie

10. Rejestr zabytków

A/1172/
Nr 1202

data 14.XII.1964 r.

granicz - 12.03.1994

Historia kościoła

Kościół filialny pw. św. Marcina w Cesarzowicach zaliczany jest do zabytków XIII-wiecznej architektury sakralnej. Wieś istotnie jest bardzo wczesnej proveniencji. Z 1217 r. pochodzi pierwsza wzmianka o jej istnieniu. Natomiast sam kościół poświęcony jest w 1278 r. Czy z ówczesnej świątyni zachowały się jakieś fragmenty lub czy obecny kościół jest właśnie tą budowlą, nie ma pewności. Jednak bez wątpienia w 1353 r. istniała już obecna świątynia, która należała do parafii w Kulinie. Wg. Lutscha obecna postać kościoła pochodzi z pocz. XVI w., ale w stwierdzeniu tym jest chyba tylko część prawdy. Nawa główna stanowi bowiem praktycznie całość dawnej budowli romańskiej, która nie tyle uległa przebudowie co rozbudowie. Istotnie w początkach XVI w. powiększono świątynię o prezbiterium, w podziemiach którego znajduje się komora grobowa. Pochowano w niej zmarłego ok. 1519 r. Jorga Kreiszewicza. Do niej prawdopodobnie prowadziło wejście z zewnątrz od strony pld. Po dobudowaniu zakrystii do południowej ściany prezbiterium, otwór wejściowy musiano przenieść i jego zamurowane pozostałości znajdują się we wschodniej ścianie dawnej zakrystii (obecnie kaplicy). W tym czasie co prezbiterium pobudowano wieżę. Jej górna część pochodzi z jeszcze późniejszego okresu, aczkolwiek zachował się w niej dzwon z 1521 r. z inskrypcją: "AVE MARIA GRACIA PLENA DOMINUS TEDUM BENEDICTA TU IN MULIERIBUS ET 1521". Po północnej stronie prezbiterium, wg. Lutscha, w okresie późniejszy dobudowano kostnicę. Jest to prawdopodobne gdyż obiekt dobudowano po północnej stronie kościoła, posiada zaledwie jedno małe okno, osobne wejście z zewnątrz i grube mury, mające utrzymać chłód. Mógł pełnić swą funkcję do czasu pobudowania, pod koniec XIX w., kaplicy na cmentarzu w pn. części wsi. Obecnie dawna kostnica pełni rolę zakrystii ale zdaje się nie ulegać wątpliwości, iż supozycja niemieckiego badacza jest wiarygodna. W czasie dobudowania wieży i prezbiterium i nadania kościołowi pewnych cech gotyckich (patrz: strzeliście zakończone okno we wschodniej ścianie prezbiterium) zaszła konieczność zamurowania wejścia do świątyni od str. południowej, gdyż główne wejście, zgodnie z ówczesnymi trendami, miało prowadzić przez bramę w wieży. Ostateczna postać kościoła pochodzi prawdopodobnie z II poł. XVIII w. gdyż na rycinie Wehrnera z ok. 1730 r. dawnej zakrystii (obecnie kpl.) jeszcze nie ma. Trudności w identyfikacji faz przebudowy i rozbudowy kościoła powoduje fakt użycia w tych pracach „ponadczasowego” materiału budowlanego, miejscowego kamienia łupkowego.

Sytuacja

Cesarzowice - wieś usytuowana ok. 8 km w kierunku południowym od Środy Śląskiej. Kościół filialny p.w. św. Marcina znajduje się na niewielkim wzniesieniu, w centrum wsi, w pobliżu drogi prowadzącej z Kulina do Ciechowa. Kościół otacza cmentarz założony na planie prostokąta, z resztkami nagrobków. Wokół cmentarza oszkarpowany mur cmentarny, zbudowany z kamienia łamanego w okresie wojny trzydziestoletniej, ze strzelnicami. Na terenie cmentarza resztki starodrzewia.

Materiał, konstrukcja, technika

Ściany

- ściany zewnętrzne: nawa – kamień polny łamany oraz granit polny (nieotynkowany); prezbiterium – kamień polny łamany; ob. zakrystia – gotycka cegła, częściowo otynkowana; kaplica – kamień polny, cegła, nieotynkowana
- ściany wewnętrzne: jw. otynkowane; w prezbiterium i nawie do wysokości ok. 1,40 m boazeria sosnowa

•detale architektoniczne: zamurowany portal w ścianie południowej nawy – kamienny; kaplica południowa – w przyziemiu widoczny zamurowany, kamienny otwór (prawdopodobnie zewnętrzne wejście do krypty, wybudowane po powstaniu kaplicy); kamienne obramowania otworu okiennego wieży – ściana północna

Sklepienia, stropy

- prezbiterium — jednoprzęsłowe, krzyżowo-żebrowe sklepienie ze zwornikami wykonane z cegły oraz kamienia (zworniki)
- nawa — strop drewniany, płaski z podsufitką
- zakrystia — ceglana koleba, gładko tynkowana
- wieża — strop płaski płyty betonowe (współczesne), otynkowany; powyżej stropy płaskie drewniane, belkowe z tzw. „białą” podłogą
- niedostępna jest obecnie krypta pod prezbiterium

Wieżba dachowa i pokrycie

- konstrukcja dachu nawy, prezbiterium oraz kaplicy południowej — drewniana; dachy dwuspadowe

14. Kubatura ok. 1040 m ³	15. Powierzchnia użytkowa ok. 216 m ²	16. Przeznaczenie pierwotne sakralne	17. Użytkowanie obecne sakralne
18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja <p>1966 r. — pojawiły się pionowe pęknięcia w murach wieży (zmiana struktury gruntu)</p> <p>IV.1966 r. — zamknięcie kościoła dla użytkowników, zabezpieczenie wieży drewnianymi przyporami; uporządkowanie terenu cmentarza</p> <p>1967 r. — rozpoczęty remont wieży; wzmocnienie struktury gruntu, powiększenie fundamentów wieży, wprowadzenie pionowych usztywnień wewnętrznych</p> <p>II.1973 r. — zmiana pokrycia dachu wieży z dachówki na blachę cynkową; założenie instalacji odgromowej</p> <p>XI.1974 r. — uzupełnienie przeszklenia okien, oczyszczenie koryta cementowego okalającego kościół, likwidacja zawilgocenia murów</p> <p>1990–1992 r. — renowacja witraża św. Marcina, malowanie wewnątrz, założone nowe witraże w nawie kościoła</p>		19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcja dachu, wyposażenie i instalacje) <ul style="list-style-type: none"> • więźba dachowa w stanie dobrym • pokrycie dachu wymieniane • kościół po remoncie • na ścianach zewnętrznych od strony południowej i wschodniej resztki otynkowań ścian • wejście do krypty zamurowane • wstawione nowe witraże w otworach okiennych nawy 	
		20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie <p>Obiekt po remoncie w dość dobrym stanie zachowania.</p> <ul style="list-style-type: none"> • wymiana pokrycia dachu wieży na ceramiczny • wykorzystanie istniejącego na wieży dzwonu (odrestaurowanie i naprawa mechanizmu) • odsłonięcie granitowej płyty grobowej w prezbiterium • wpis do rejestru zabytków elementów wystroju i wyposażenia: sakramentarium, płyta grobowa, chrzcielnica, rzeźby, dzwon • skucie resztek nałożonego na zewnętrzne kamienne ściany tynku • uzupełnienie obramowania okiennego (tynkowego) w otworze okiennym kaplicy (od strony wschodniej) • wycięcie krzewu od strony południowej zasłaniającego zamurowany nortal 	

21. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Karta ewidencyjna zabytku architektury i budownictwa, tzw. karta zielona,
Wrocław 30.X.1965 r.

22. Bibliografia

J.G. Knie, Alphabetisch-statistisch-topographische uebersicht, Breslau 1845, s.775
H. Lutsch, Kunstdenkmäler der Landkreis des Regirung-Bezirk Breslau, Breslau 1889,
T.II, s. 495
H. Neuling, Schleisiens Kirchorte und ihre kirchlichen Stiftungen, Breslau 1902, s. 356
K. Degen, Die Bau- und Kunstdenkmäler des Landkreises Breslau, Frankfurt a/M.
1965, s. 102,103
T. Kozaczewski, Wiejskie kościoły parafialne XIII w. na Śląsku, Wrocław 1995, T. II,
s.25

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

F.B.Wernher, Topographia oder prodromus delineati silesiae dukatuas, ok.poł. XVIII
w.

24. Uwagi różne

25. Opracował

tekst

Emilia Dymarska, wrzesień 1996 r.

Dymarska

plany, rysunki

Emilia Dymarska, wrzesień 1996 r..

Dymarska

zdjęcia
fotograficzne

Emilia Dymarska, wrzesień 1996 r.

Dymarska

miejsce przechowywania negatywów

KARTA PO WYPEŁNIENIU PODLEGA OCHRONIE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW PRAWA AUTORSKIEGO

26. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

27. Załączniki

Wkładki do kart ewidencyjnych -5szt.

1. Miejscowość, gmina, województwo
CESARZOWICE
gm. Środa Śląska, woj. wrocławskie

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)
KOŚCIÓŁ FILIALNY P.W. ŚW. MARCINA

Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)
C. d. rubryk: 12 historia, 13 opis.

ciąg dalszy rubryki nr 12 – historia

Lutsch podaje, iż prócz wymienionego już wyposażenia w kościele znajdowały się rzeźby z XVI w. biskupa z monstrancją i św. Jadwigi (pełne) i półfigury św. Małgorzaty, Elżbiety, Katarzyny. Ponadto w wieży znajdują się resztki mechanizmu zegara.

ciąg dalszy rubryki nr 13 – opis

- konstrukcja nad nawą — krokiowo-płatwiowa z dwoma ścianami stolcowymi; dodatkowo co czwarta krokiew usztywniona jętką. Płatwie podparte stolicami spoczywającymi na nadciągach, usztywnione górą mieczami.
- konstrukcja nad kaplicą — krokwiowa; krokwie usztywnione jętkami
- konstrukcja nad zakrystią — dach jednospadowy; krokwie dołem oparte na tramach, górą na płatwi kalenicowej podpartej pionowymi słupami, ustawionymi przy ścianie prezbiterium
- konstrukcja wieży — dach czterospadowy o konstrukcji drewnianej słupowej usztywnionej zastrzałami i mieczami

Posadzki, podłogi

- prezbiterium – posadzka kamienna — płyty z piaskowca; wmurowana grobowa płyta granitowa
- nawa — wylana betonowa, część — lastriko
- zakrystia — posadzka betonowa
- empora organowa — podłoga z surowych desek
- wieża — wylana betonowa

Schody

- na emporę — jednobiegowe, drewniane, pełne policzkowe
- brak schodów na wieżę; wejście przez emporę po przystawieniu drabiny; na kolejne kondygnacje wieży – drabina i schody drabiniaste

Wkładkę założył: Emilia Dymarska, wrzesień 1996 r.
Miejsce przechowywania negatywów:

Otwory

- otwór wejściowy w ścianie południowej — prostokątny, zamknięty łukiem pełnym; zamurowany
- otwór wejściowy w zachodniej ścianie wieży — prostokątny, zamknięty półkoliście w głębokim pojedynczym rozglifieniu; drzwi spagowe, wzmocnione metalowymi okuciami
- otwór wejściowy do zakrystii (z zewnątrz) — wtórnie przebity, prostokątny, bezstyłowy; stolarka płycinowa, współczesna
- otwór wejściowy z zakrystii do prezbiterium — prostokątny, z lunetą od strony zakrystii; drzwi spagowe
- otwór okienny w prezbiterium — prostokątny zamknięty ostrym łukiem, w podwójnym rozglifieniu; wypełniony witrażem z przedstawieniem św. Marcina
- otwory okienne w nawie — prostokątne zamknięte półkoliście, w szerokich rozglifieniach; wypełnione współczesnymi witrażami
- otwór okienny w wieży — w szczycie rodzaj biforium, wykonane w cegle; brak przeszklenia, otwory zabite deskami; w partii niższej prostokątny, niewielki otwór w obramieniu z piaskowca
- otwór okienny w kaplicy — prostokątny zamknięty łukiem odcinkowym, w podwójnym rozglifieniu, wypełniony współczesnym witrażem

Rzut, bryła

Budowla orientowana, jednonawowa. Nawa prostokątna, przekryta płaskim stropem, zwieńczony dachem dwuspadowym. Do nawy przylega prostokątne prezbiterium sklepione jednoprzęsłowym sklepieniem krzyżowo-żebrowym ze zwornikiem; nawę od prezbiterium oddziela łuk tęczy z resztkami wcześniejszych malowideł, obecnie częściowo zatynkowanych i pomalowanych; od zachodu — kwadratowa wieża nakryta namiotowym dachem. Od północy do prezbiterium dobudowana została pierwotnie kostnica, ob. zakrystia, sklepiona kolebą; od południa — kwadratowa kaplica nakryta dachem dwuspadowym.

Verte!

Elewacje

Prezbiterium — elewacja wschodnia prostokątna zwieńczona trójkątnym szczytem; jednoosiowa z centralnie umieszczonym otworem okiennym ostrołucznie zamkniętym, umieszczonym w głębokim rozglifieniu. Ponad otworem dwa niewielkie otwory szczelinowe. Pozostałe elewacje zasłonięte przez: od strony północnej – zakrystią, od południa – kaplicą.

Nawa — elewacja północna i południowa — jednokondygnacyjna, dwuosiowa, symetryczna. W elewacji południowej centralnie umieszczony pierwotny otwór wejściowy, obecnie zamurowany. Otwory okienne prostokątne, zamknięte łukiem pełnym, umieszczone w głębokich rozglifieniach. Elewacja wschodnia przesłonięta bryłą prezbiterium; elewacja zachodnia — przesłonięta wieżą.

Wieża — elewacja zachodnia jednoosiowa, z centralnie umieszczonym otworem okiennym zamkniętym łukiem pełnym. W osi, na wyższych kondygnacjach otwory szczelinowe, powyżej pozostałości zegara a nad nim otwór okienny w formie biforium. Elewacja południowa — gładka, jedyny otwór okienny to biforium w najwyższej kondygnacji. Elewacja północna — jak południowa, z prostokątnym otworem okiennym na wysokości empory.

Na styku wieży i nawy, od strony południowej i północnej — wydatne, uskokowe przypory.

Kostnica, ob. zakrystia — prostokątna, nakryta płaskim jednospadowym dachem. Od strony północnej — elewacja oszkarpowana, bezokienna, otynkowana; od strony wschodniej — z niesymetrycznie umieszczonymi otworami okiennymi w kostnicy i partii poddasza; nieotynkowana. Od strony zachodniej — jednoosiowa, z centralnie, wtórnie przebitym prostokątnym otworem wejściowym.

Kaplica — elewacja południowa prostokątna zwieńczona trójkątnym szczytem; jednoosiowa, z centralnie umieszczonym prostokątnym otworem okiennym zamkniętym łukiem odcinkowym. W szczycie na osi umieszczonym otwór szczelinowy. Elewacja zachodnia — bezokienna. Elewacja północna — prostokątna, z centralnie umieszczonym otworem okiennym, odcinkowo zamkniętym,

w głębokim rozglifieniu. W przyziemiu widoczny zamurowany otwór wejściowy do krypty.

Wnętrza, wystrój, wyposażenie

• Wnętrze jednoprzestrzenne, nakryte stropem płaskim. Prezbiterium prostokątnie zakończone, sklepienie jednoprześlowym sklepieniem krzyżowo-żebrowym. Od północy – kostnica, ob. zakrystia sklepiona kolebą.

• w kaplicy — późnogotycka, kamienna chrzcielnica

• w prezbiterium — przyściennie, kamienne sakramentarium

• w posadzce prezbiterium — granitowa płyta nagrobna z ok. 1519 r. Jorga Kreiszewicza

• dwie rzeźby drewniane z końca XV w.

Instalacje

Elektryczna i odgromowa - sprawne.

Spis fotografii

1. Widok ogólny od strony pld.-zach.
2. Elewacja zachodnia wieży
3. Elewacja wschodnia kościoła
4. Elewacja południowa kościoła
5. Elewacja północna kościoła
6. Wieża – biforium i resztki zegara
7. Wieża – naroże pn.-zach.
8. Wieża – otwór okienny w elewacji pn.
9. Wieża – otwór wejściowy w elewacji zach.
10. Elewacja pld. nawy – zamurowany otwór wejściowy
11. Elewacja pld. nawy – otwór okienny
12. Elewacja wschodnia kaplicy – zamurowany otwór do krypty
13. Wnętrze – widok na łuk tęczyowy i prezbiterium
14. Prezbiterium
15. Prezbiterium – sklepienie krzyżowo-żebrowe
16. Prezbiterium – kamienne sakramentarium
17. Prezbiterium – płyta grobowa Jorga Kreiszewicza z 1519 r.
18. Wnętrze – widok na emporę organową

1. Miejscowość.....CESARZOWICE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)
2. Gmina.....Środa Śląska	Kościół filialny p.w. św. Marcina	dokumentacja fotograficzna
3. Województwo.....wrocławskie		

2.

3.

4.

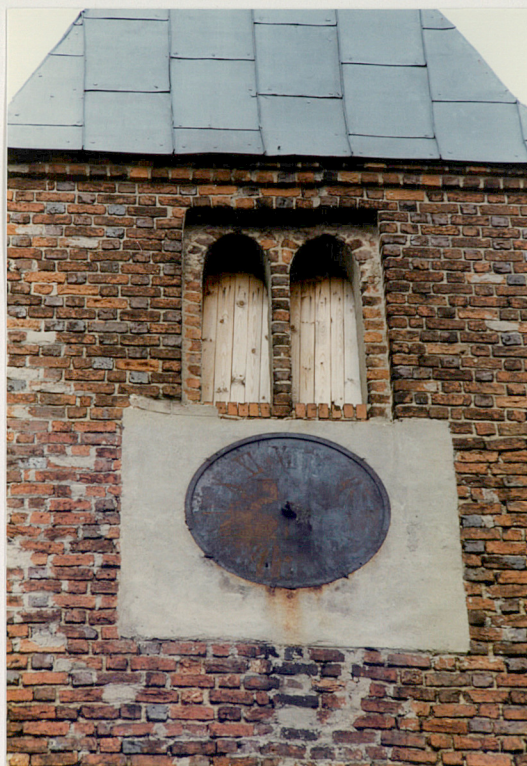

5.

Wkładkę założył: E. Dymarska wrzesień, 1996 r.
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: .....

6.

7.

8.

9.

10.

11.

1. Miejscowość...CESARZOWICE.....	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)
2. Gmina.....Środa Śląska.....	Kościół filialny p.w. św. Marcina	c.d. dokumentacji fotograficznej
3. Województwo...wrocławskie.....		

12.

13.

14.

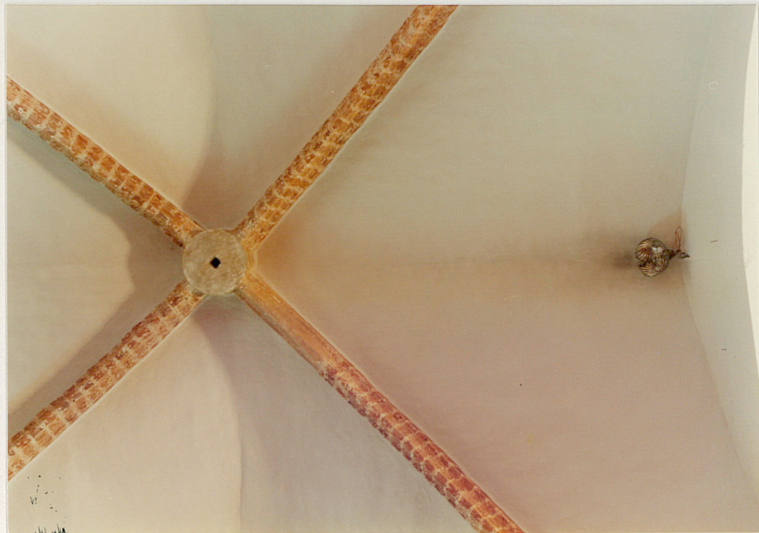
E. Dymarska, wrzesień 1996 r.

Wkładkę założył: .....
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: .....

Wzór ODZ 1995 r.

15.

16.

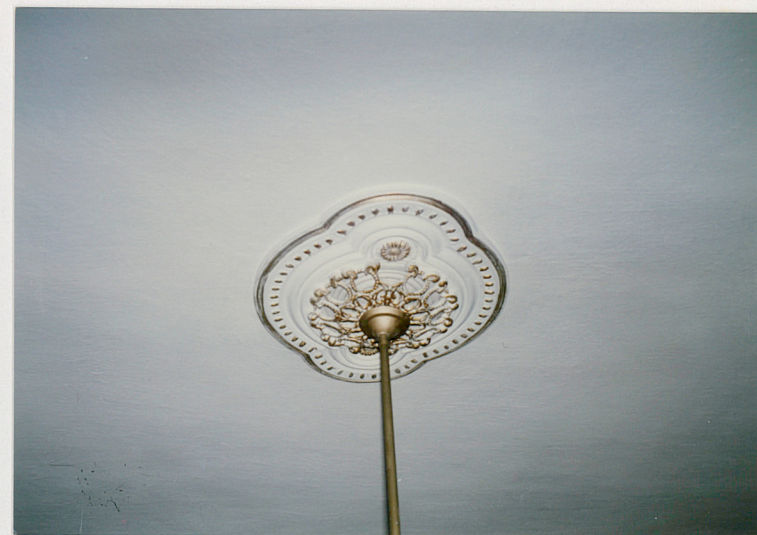
17.

18.

19.

20.

1. Miejscowość CESARZOWICE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)
2. Gmina Środa Śląska	Kościół filialny p.w. św. Marcina	c.d. dokumentacji fotograficznej plan sytuacyjny i mapaz 1889 r., 1927 r.
3. Województwo wrocławskie		

21.

22.

23.

24.

E. Dymarska, wrzesień 1996 r.

Wkładkę założył: .....

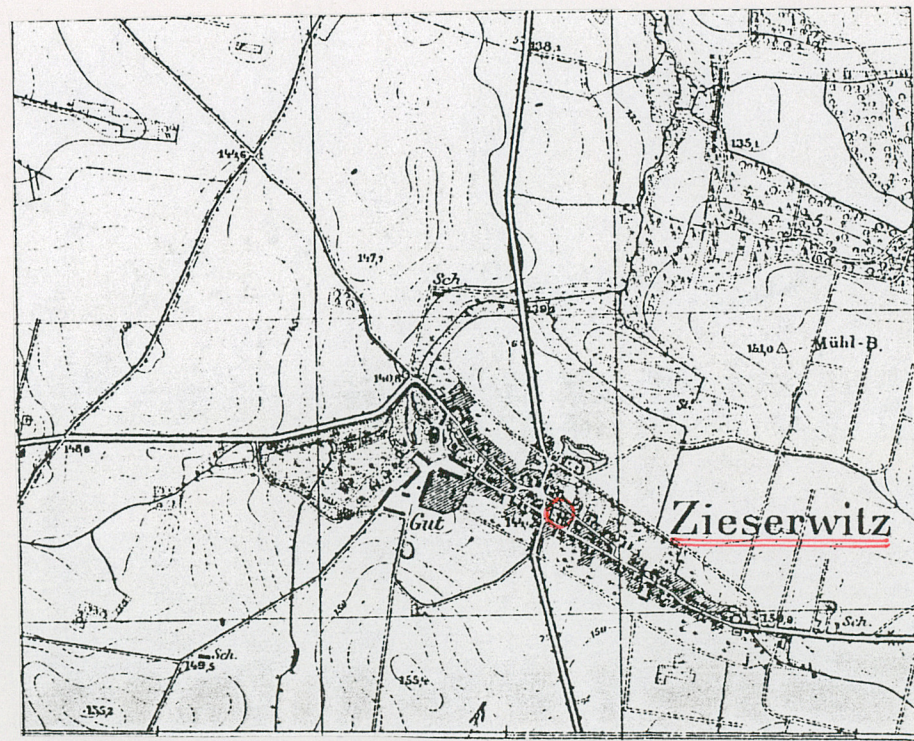
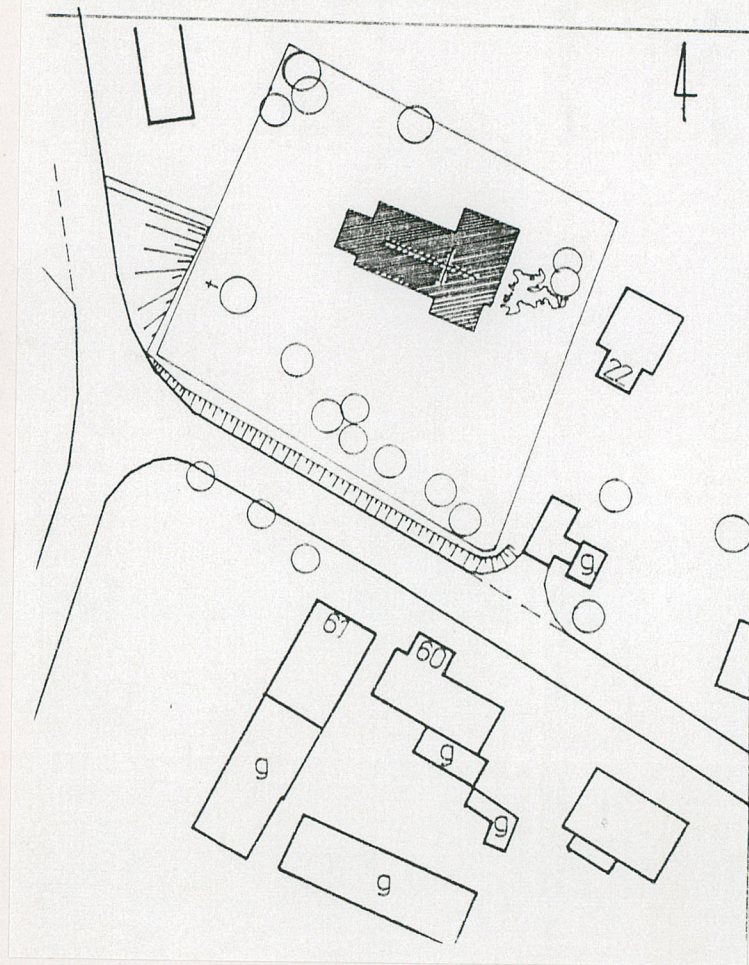
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: .....

Wzór ODZ 1995 r.

PLAN SYTUACYJNY skala 1:1000

Plan z 1889 r., 1927 r.
skala 1:25 000

1. Miejscowość CESARZOWICE	4. Obiekt (nazwa jak w karcie)	5. Zawartość wkładki (nazwa materiału uzupełniającego)
2. Gmina Środa Śląska	Kościół filialny p.w. św. Marcina	ikonografia z ok. poł. XVIII w.
3. Województwo wrocławskie		

F.B. Wernher, Topographia oder prodromus delineati
silesiae ducatus, ok. poł. XVIII w.

Wkładkę założył: **E.Dymarska, wrzesień 1996 r.**
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: .....

Spis fotografii

1. Widok ogólny od strony pld.-zach.
2. Elewacja zachodnia wieży
3. Elewacja wschodnia kościoła
4. Elewacja południowa kościoła
5. Elewacja północna kościoła
6. Wieża – biforium i resztki zegara
7. Wieża – naroże pn.-zach.
8. Wieża – otwór okienny w elewacji pn.
9. Wieża – otwór wejściowy w elewacji zach.
10. Elewacja pld. nawy – zamurowany otwór wejściowy
11. Elewacja pld. nawy – otwór okienny
12. Elewacja wschodnia kaplicy – zamurowany otwór do krypty
13. Wnętrze – widok na łuk tęczowy i prezbiterium
14. Prezbiterium
15. Prezbiterium – sklepienie krzyżowo-żebrowe
16. Prezbiterium – kamienne sakramentarium
17. Prezbiterium – płyta grobowa Jorga Kreiselwicz z 1519 r.
18. Wnętrze – widok na emporę organową
19. Kaplica – kamienna, późnogotycka chrzcielnica
20. Nawa – sztukateria na suficie
21. Zakrystia – fragment wnętrza ze sklepieniem
22. Zakrystia – otwór wejściowy do prezbiterium
- 23., 24. Konstrukcja więźby dachowej nad nawą i w wieży